

Olga Czerniawska

DOROŚLI JAKO UCZESTNICY EDUKACJI NA TLE PORÓWNAWCZYM WŁOCH I POLSKI

Słowa kluczowe: uczący się dorosły, edukacja dorosłych we Włoszech, edukacja dorosłych w Polsce, uczestnicy edukacji dorosłych, przestrzenie uczenia się.

Streszczenie: Tekst stanowi próbę porównania uczących się dorosłych w Polsce i we Włoszech. Kategoria dorosłości zostaje zdefiniowana przede wszystkim z perspektywy rozwoju społecznego i duchowego człowieka, wskazane zostają szanse i zagrożenia rozwoju w życiu dorosłego człowieka. Autorka dokonuje podziału nowych uczestników przestrzeni realnej i cyberprzestrzeni, w których człowiek dorosły poszukuje możliwości realizacji szeroko rozumianych potrzeb edukacyjnych. We Włoszech mowa jest o uczestnikach wirtualnej społeczności, emigrantach, młodych dorosłych, ludziach starszych i w późnej starości, a przestrzeniami edukacyjnymi są UTW, uniwersytety oraz organizacje pozarządowe. W Polsce nową kategorią uczących się są dorośli z wyższym wykształceniem, zaobserwować można także dynamiczny rozwój ilościowy i jakościowy uczestników UTW. W Polsce także rozwija się edukacja, mająca na celu wyrównywanie szans grup dyskryminowanych: emigrantów, więźniów, bezdomnych czy bezrobotnych. Porównanie uczących się dorosłych obu krajów wskazuje na wielką różnorodność kształcenia się dorosłych w różnych kręgach kulturowych.

Uwagi wstępne

Przestrzeń społeczno-kulturalna jako przedmiot zainteresowania w moim rozumieniu łączy się, czy ukazuje na tle zmian kategorii uczestników oświaty dorosłych na przykładzie Włoch i Polski.

Podstawą przedstawienia obrazu owych zmian jest ostatni numer „Adul-tit`a” zatytułowany: „Nowi dorośli. Nowi uczestnicy edukacji dorosłych”. Numer ten zachęcił mnie do przedstawienia owych nowych-starych sylwetek uczących się dorosłych. Zmiany te przedstawię w następującym porządku: rozpocznę od wstępnych rozważań, uzasadniając pojawienie się zmian, powodujących owe zmiany. Ukazę również, jak dostrzegają owe zmiany Włosi.

„Nowi dorośli”, nadzieje, złudzenia, projekty

Rozważania rozpoczyna wymienienie daty 1995 roku. W tym roku ukazał się pierwszy numer „Adul-tit`a”, czasopisma, które w swoim programie zawarło postawienie diagnozy stanu edukacji dorosłych i jej potrzeb we Włoszech. Czy

diagnoza taka została postawiona i czy jest prawidłowa? Czy przewidziano zmiany, jakie dokonują się w edukacji dorosłych w tym kraju? Odpowiedź nie jest jednoznaczna. Przyczyną takiego stanu jest zmiana, jaka dokonuje się w świecie nieustannie i jej skutki są nieprzewidywalne. Owa zmiana dotyczy również dorosłości jako fazy życia i dorosłych jako osób.

Permanentna i nieustanna zmiana doprowadza do złożoności i destabilizacji życia i utrudnia identyfikację z przeszłością, z doświadczeniami życiowymi. Podłoża zmian należy upatrywać w przemianie perspektyw drogi życiowej, nieprzewidywalności jej przebiegu, ograniczenia wpływów jednostki na własny los i jego bieg. Liczne zakłócenia w przebiegu kariery zawodowej, jak konieczność zmiany zawodu, miejsca pracy, kodyfikacji i dotychczasowych doświadczeń, przyzwyczajzeń, kompetencji, które stają się mało przydatne, niepotrzebne, obciążające (Kargul 2009, Castiglione 2008), zmiany miejsca w hierarchii rodziny, rosnące doświadczenia i umiejętności młodszego pokolenia – dzieci, wnuków a nawet prawnuków ograniczają dorosłych. Zmiany rytmu pracy, trudności w przechodzeniu w nową fazę życia z dorosłości w starość, potrzeba utrzymania potencjału młodości, wiecznej młodości, dobrego samopoczucia, wysokiej sprawności, wieczna młodość i wieczna dorosłość, które są wartością, ale i obciążeniem czynią dorosłość inną fazą życia a dorosłego zmuszają do postrzegania siebie inaczej.

Jesteśmy dla siebie samych zagadką. Potrzebujemy zapewnienia i uświadomienia sobie jacy jesteśmy. Pragniemy odnaleźć siebie, swoją tożsamość, upewnić się, że tacy jesteśmy, odczuwamy głód własnej tożsamości. Chcemy się upewnić, że tacy właśnie jesteśmy, tak postępujemy, jak powinniśmy. Rozchwiana dorosłość to stan typowy dla przestrzeni ponowoczesności. „Adulit’ a” w poszczególnych numerach starała się przedstawić dorosłość w społeczeństwie ponowoczesnym, śledziła przemianę dorosłych, ich zmaganie się z własnym wizerunkiem, poszukiwaniem tożsamości. „Adulit’ a” chciała być narracją o dorosłości w czasie zmiany, przemiany. Dlatego data 1995 ma znaczenie w poszukiwaniu diagnozy. Druga to 1989 r. – upadek muru berlińskiego – Nowa Europa wobec stanu obecnego.

Można postawić pytanie czy miesięcznik Edukacja Dorosłych też przedstawia obraz przemian, jakie dokonały się w edukacji dorosłych w Polsce. Można mówić tu o dwóch dekadach, powstaniu po 1989 roku nowej Edukacji Dorosłych po Oświacie Dorosłych i 2009 rok, kiedy Edukacja Dorosłych zaczęła się ukazywać w nowej szacie, z nową redakcją. Ważna też jest data 1989 roku – przełomu społeczno-politycznego w Polsce. Częściowo na to pytanie odpowiadam w tym wystąpieniu, ale wiele spraw pozostanie otwartych.

Powróćmy do rozważań nad rozchwianiem dorosłości. Zmiana przestrzeni życiowej jednym stwarza niekończące się możliwości realizacji projektów życiowych, wyjazdów, podróży, osiedlania się i przesiedlania, zmiany miejsca zamieszkania i pracy, zawodu i sfery działania, otwiera nowe drogi i ścieżki życia, pozwala rozwijać się i poznawać nowe dziedziny wiedzy. Dla innych jest obciążeniem, przyczyną frustracji, stresu, zagubienia w zmieniającym się świecie, którego nie rozumieją, nie nadążają, nie akceptują, nie chcą, od którego

uciekają, szukając niszy dla siebie, ukrycia się, pozostawiania w niezmienionej enklawie rzeczywistości.

Proces przemiany wewnętrznej może prowadzić do pogłębienia duchowego, do wiary religijnej, ale także do ateizmu, do poszukiwania oparcia w szlachetnym, dobrym życiu, postępowaniu, do świadomości swojego ja dla siebie samego, ale i dla innych. Doświadczenia dorosłości, doświadczenia życia, doświadczenia poszukiwania siebie w edukacji i przez edukację to obraz nowych dorosłych uczestników. Trzeba go przedstawić na tle wielkiej transformacji przypadającej na przełomie wieku dwudziestego i dwudziestego pierwszego. Ludzie żyją coraz lepiej i dłużej, uwalniają się od biedy i często od choroby. Ochronia ich parasol ubezpieczenia społecznego, jest ufność w opiekuńczy parasol.

Pod ów parasol wkrada się strach, że mogą go utracić, zaczynają się bać biedy, choroby, wojny, utraty poczucia bezpieczeństwa. Przestrzeń, w której żyli zmienia się, proces globalizacji obejmuje coraz to nowe kraje Europy i obszary świata. Po 11 września terroryzm staje się zagrożeniem wszechobecnym, w metrze, w samolocie, w pociągu, w supersamie itp. Trudnym zjawiskiem jest emigracja i imigracja, życie na walizkach w nieznanym świecie, ale także powroty do siebie, do kraju, do miasta, do mieszkania czy na wieś do rodziny, do grupy rówieśniczej, która już nie jest taka sama. Czasu nie da się cofnąć, upłynął, nastąpiły zmiany, rozchwiała się teraźniejszość.

Ponowoczesność niesie z sobą lęk, poczucie obcości, zagubienia. Codzienność zasłania przeszłość. Młodzi ludzie gubią czas historyczny, pochłania ich teraźniejszość i zmiana, owo przenikanie kultury rozchwianej przez światowe wydarzenia i kontakty. Stypendia i wyjazdy naznaczają drogę życiową. Skracają się czas pracy. Zmienia się miejsce pracy i oczekiwane kompetencje. Trzeba zdobywać nowe doświadczenia i umiejętności. Jak planować przyszłość? Co będzie dalej?

Człowiek poszukuje odpowiedzi, nowych informacji, prawdziwych informacji. Goni za innowacją, za nowością, za nowymi technologiami.

Życie toczy się w dwóch przestrzeniach – w realu i w przestrzeni cybernetycznej.

Uczestnicy przestrzeni cybernetycznej

Pierwszą kategorię nowych uczestników we włoskim przeglądzie stanowią uczestnicy programu internetowego: drugie życie – trzeci świat, który gromadzi 12 milionów ludzi w świecie, a we Włoszech 450 tys. To nowe zjawisko wirtualnej społeczności (Ferri 2009) skupia społeczności lokalne i zawodowe, ale i tworzy wirtualne środowiska przez przekazy słowne, obrazowe, a nawet zapałowe i dotykowe.

Komunikacja następuje równolegle i w wielu kierunkach. Powstaje sieć społeczna, która jest rzeczywista i tylko wirtualna. Spotkania wirtualne przeżywane są tak, jakby odbywały się w realu. Ten nowy rodzaj uczestnictwa, tworzenia siebie i sieci kontaktów z innymi, tworzenia w przestrzeni cybernetycznej instytucji, firm i stowarzyszeń, kreślenia mapy świata, wysp i oceanów podob-

nych do ziemi, ale nieistniejących w rzeczywistości, „ja wymyślone” w przestrzeni wirtualnej, moi bliscy znajomi w innym wymiarze, moje drugie życie przeżywane, programowane, ale nie prawdziwe to nowy, trudny problem dla edukacji wykraczającej poza ramy kształcenia na odległość – e-edukacji. Czy ten człowiek wymyślony żyjący w przestrzeni cybernetycznej mieści się w ramach dorosłości, człowieka dorosłego, który powinien kierować się realnością, świadomością, realnymi warunkami życia, realnymi projektami na życie, doświadczeniami własnymi i bliskich? Powinien poszukiwać siebie, tworzyć własną tożsamość przez określone działania, kontakty, twórczość, przez codzienność i sposób świętowania. Oto nowe problemy i pytania, nowi uczestnicy w realu i przestrzeni cybernetycznej.

Edukacja dorosłych wobec emigracji

Kolejna kategoria to pokolenie emigrantów, dzieci emigrantów, którzy osiedlili się we Włoszech. Emigracja i współżycie z emigrantami to nowe zadanie edukacji. Jak współżyć, jak integrować się, czy integrować się z emigrantami? Jak żyć w społeczeństwie wielokulturowym w zmieniającym się świecie, w dzielnicy, w regionie, na wsi, w miasteczku i na ulicy, którą opanowują emigranci? Emigracja nie jest stabilna, taka sama w latach 70. i 80. Jest inna w latach 90. i 2000. Tworzą się nowe stowarzyszenia – studenckie, zawodowe, polityczne. Zmieniają się, gdy wyzwalają się ich kraje pochodzenia: Palestyna, Egipt, Algieria, Tunis, kraje w Afryce i Ameryce Łacińskiej jak Iran czy Chiny.

Drugie pokolenie emigrantów to kosmopolici, nastawieni na życie „gdziekolwiek”, nie chcą stabilizacji, są otwarci na zmiany i tendencje globalizacji. W Polsce nie występuje zjawisko emigrantów w takim nasileniu, jak w Niemczech, gdzie problemem jest interkulturowa społeczność.

Młodzi dorośli to kolejna kategoria uczestników edukacji dorosłych

Charakterystyczną cechą młodych dorosłych jest tymczasowość, która jest stałym stanem. Nieokreślony jest bowiem start w dorosłość. Przesuwa się wiek zakończenia edukacji, zawierania związku małżeńskiego, urodzenia dziecka, jak i rozpoczęcia pracy. Zniesiony został pobór do wojska, obowiązek służby wojskowej na rzecz profesjonalnego wojska.

Zmianie uległ także tryb pracy. Zmieniają się godziny pracy i miejsce. Można pracować w domu, w siedzibie urzędu lub poza siedzibą. Można przepracować pracę, zmienić ją, być bezrobotnym i znowu pracować, pójść na urlop i powrócić do pracy. Różnorodność i złożoność sytuacji wzmacnia owo poczucie tymczasowości. Praca poza Włochami, wyjazdy i powroty, zmiany zawodu wpływają na to, że praca w biografii zajmuje miejsce nieokreślone, nie stanowi tożsamości, ciągłości i stabilizacji, wpisuje się w tymczasowość, złożoność, zmienność. Często pojawia się w biografii wolontariat jako praca, uprawianie polityki, twórczości artystycznej, udział w organizacjach lokalnych

i centralnych. Młode kobiety muszą wyznaczać granice tymczasowości i zmian, licząc się z koniecznością upływu czasu i możliwością urodzenia dziecka, na które chcą się zdecydować. Młodzi dorośli to uczestnicy studiów i seminariów doktorskich. Biorą udział w różnych kursach podyplomowych, seminariach, projektach, wyjazdach studyjnych.

Ludzie starsi – nowi dorośli, wieczni dorośli

Udział w edukacji osób starszych jest zjawiskiem nowym. Wynika z przedłużającego się życia w dobie kondycji starszej generacji oraz propozycji, jakie tworzy rynek edukacyjny, adresowanych do seniorów. P. Taccani (2008) przedstawia starszych uczestników jako jedynych, ostatnich przedstawicieli starszej generacji, owa specyfika wynika z historii biografii seniorów.

Jest to bowiem ostatnie pokolenie z przełomu dwudziestego i dwudziestego pierwszego wieku. Niektórzy urodzili się jeszcze w dziewiętnastym wieku. Pokolenie to przeżyło dwie wojny światowe, które przerwały ich dzieciństwo, naznaczyły je łękiem, cierpieniem, głodem. Pokolenie to przeżyło młodość w trudnych czasach powojennych, borykało się w Polsce z przebudową kraju, z odbudową po zniszczeniach, we Włoszech ze zwalczaniem pozostałości po faszyzmie, a w Polsce po komunizmie. W dorosłości przeżyło cud gospodarczy, rozwój kapitalizmu, przemiany ekonomiczne. Przechodziło więc przez procesy przemian społecznych, ekonomicznych, politycznych i kulturalnych. Każdy człowiek indywidualnie przeżywał przygodę przemian.

Zsuwanie się w starość jest procesem indywidualnym, ale też społecznym. Obraz osoby starszej, starości ulega przemianie, tak jak dorosłość. Jakim być w starości, co zachować z młodości, z dorosłości, której się przecież nie opuszcza całkowicie, jest się dorosłym w późnej fazie dorosłości. Jaki jest ten trzeci wiek, a często i czwarty, i piąty? Jak się do niego przygotować, jak go przeżyć? Jak pomyślnie się starzeć, jak dobrze przeżywać starość, jak przejść przez gilotynę emerytury nie tracąc głowy? Czy dalej pracować? Co robić z czasem wolnym, który jest stale wolny, bo nie jest czasem pracy? Czy stać się wolontariuszem, osobą uczącą się, czego? Czy tylko aktywnym członkiem rodziny. Babcią, dziadkiem, kuzynką, dyspozycyjnym itp. Czy być działaczem politycznym, uczonym? Jak zachować kompetencje społeczne, intelektualne, fizyczne? Jak być odpowiedzialnym za siebie, za swoje zdrowie, działanie, życie? Czego uczyć się od innych, od młodszego pokolenia, a co przekazywać wnukom i prawnukom?

Jesień życia może być słoneczna i barwna, ale i ponura, dżdżysta i ciemna. Co robić z doświadczeniami i wspomnieniami z wojny? Czy wkroczyć w przestrzeń cybernetyczną, jak w nią wejść, czy z wnukiem, czy sąsiadem, czy z UTW?

Dorośli na uniwersytecie

Edukacja przez całe życie przyczyniła się do powstania nowego zjawiska. Powstała nowa populacja studentów. Uniwersytety zmieniły swoje oblicze. Pojawiła się pod koniec dwudziestego wieku po reformach lizbońskich duża liczba dorosłych na uczelniach, pracujących studentów w wieku 25–35 lat, a nawet starszych (5% w latach 2004, 2007 stanowili studenci mający 40 lat i więcej).

Badania przeprowadzone przez A. Alberici (2008) na 4 uniwersytetach i 16 wydziałach we Włoszech ukazały populację dorosłych studentów, określiły ich wiek i płeć. I tak 58,2% studentów stanowiły kobiety, a 41,8% mężczyźni. Najczęściej były to osoby w wieku 25–35 lat, 5% przekroczyło 40 lat. Przeważały osoby pracujące zawodowo stale lub na umowę. Studentki łączyły kilka ról społecznych – matki, żony, gospodyni domowej i pracownicy. Podobnie mężczyźni byli żonaci i posiadali dzieci oraz pracowali zawodowo. Nieliczne osoby nie pracowały zawodowo. Motywacja podjęcia studiów była złożona, chciano umocnić się w zawodzie, zdobyć lepsze kwalifikacje, lepszy zawód, stać się poszukiwanym specjalistą, atrakcyjniejszym kandydatem na wolne stanowisko. Dominującym motywem była chęć rozwoju, zmiany, lepszego poznania swoich możliwości, poznanie siebie. Lepiej z zadań przewidzianych przez studia wiązały się kobiety. Określono je jako mistrzynie łączenia ról i zadań. Częstym motywem były nowe kontakty społeczne, nowe otoczenie, poznanie siebie, odnalezienie sensu życia. Dorosły pracujący student i studentka przemienili oblicze uczelni, która nie była już taka sama. Nie wiadomo, czy dalej spełnia przewidziane w jej modelu funkcje, kształci, tworzy nową wiedzę, przygotowuje do zawodu, do życia, tworzy inteligencje, społeczność ludzi wykształconych.

Badania uczących się dorosłych przez próby ogólnouczących się na różnym poziomie w instytucjach następująco określiły motywację: 48% uczy się, aby wzbogacić siebie, dla własnego rozwoju, 35% poszukuje lepszej pracy i zachęcenia przez obecnie wykonywany zawód, 10% myśli o rozwinięciu i założeniu własnego przedsiębiorstwa, 37% z powodów rodzinnych. Wybór instytucji edukacyjnych był urozmaicony, wskazywano na biblioteki, na kursy, w tym gotowania i szycia, na komputerowe, muzyczne, na zajęcia fizyczne, sportowe. Wiele osób działało w organizacjach społecznych i kulturalnych, zajmowało się wolontariatem. Dorośli korzystali ze środków masowego przekazu, 52% słuchało codziennie radia, 45% czytało codziennie gazetę lub książkę, 67% oglądało telewizję, 48% bywało w kinie w roku badania (2002), 24% należało do biblioteki, 18% było w teatrze, a 14% uczestniczyło w debacie politycznej. Zainteresowanie edukacją przejawiały osoby z wyższym poziomem wykształcenia (Spagnuolo 2008).

Obraz publiczności, a więc osób, które uczestniczą w kulturze wynika z szerokiego spektrum edukacji, która obejmuje nie tylko kształcenie formalne, ale i nieformalne i incydentalne. Pogłębiać swoją wiedzę można przez pójście do muzeum, na wystawę czy do teatru. Nowe techniki informatyczne tworzą czy inspirują nowy sposób kształcenia się. Możliwości takie stwarza komputer, który staje się oknem na świat w domu, na urlopie czy w szpitalu. Laptop może być

wykorzystany w podróży, w pociągu czy w samochodzie. Jeśli mamy bezprzewodowe połączenie z Internetem – na łące i w lesie. Korzystanie z informacji dostępnych w Internecie jest nieograniczone i szeroko otwiera możliwości uczenia się bez nauczyciela, ale także jest elementem e-edukacji. Komputer tworzy najbardziej samodzielnią i indywidualną przestrzeń uczenia się.

Kształcenie przez organizacje społeczne

W edukacji dorosłych ważną rolę spełniają organizacje społeczne. Udział w organizacjach, współtworzenie ich na różnych polach wzmacnia kompetencje społeczne. Udział w ruchach społecznych, organizacjach wspierających osoby chore, wykołejone, bezrobotne jest znany w edukacji dorosłych, choć często zapominany i niewzględniany. We włoskiej edukacji dorosłych organizacje zawsze odgrywały ważną rolę (Czerniawska 2006). Ważną rolę w regionie wśród nich zajmuje założone w 1988 roku (Varini 2008) w regionie Ticino Stowarzyszenie Trójkąt Tringolo, skupia ono pacjentów poradni onkologicznej, personel i rodziny chorych, oferuje pomoc psychologiczną, wsparcie, rehabilitację itp. Zachęca do rozmowy, opowiadania o sobie, radzenia sobie z chorobą i kuracją, o wychodzeniu z choroby i próbach powrotu do normalnego życia. Stowarzyszenie wykorzystuje metodę narracji biograficznej – mówienia o sobie, wzajemnego słuchania siebie, grup wspierających, nieprofesjonalnych doradców. Podobne stowarzyszenia działają w innych dziedzinach życia wśród byłych narkomanów, więźniów czy osób maltretowanych.

Kończąc ten fragment, chcę określić przestrzeń w edukacji dorosłych. To przestrzeń cybernetyczna indywidualna wynikająca z korzystania z komputera i zbiorowa powstała wokół użytkowników portali internetowych. Przestrzeń realna i wyimaginowana. Przestrzeń społeczno-kulturowa kraju osiedlenia i globalna współczesnego świata, życia w podróż, na walizkach, gdziekolwiek.

To przestrzeń tworzona przez narratorów przeszłość świata lokalnego ale także choroby, sali szpitalnej, ambulatorium, domu opieki społecznej. To przestrzeń społeczno-kulturalna – muzeum, wystawy, teatr i kina oraz biblioteki i księgarnie.

Uczestnicy edukacji dorosłych w Polsce

Dla równowagi porównania włoskiej i polskiej edukacji dorosłych posłużę się analizą czasopisma „Edukacja Dorosłych” przekształconego w 2009 roku w półrocznik. Pierwszy monotematyczny numer zatytułowany został „Uczestnicy edukacji dorosłych”. Występują w nim kategorie, które można określić jako nowi uczestnicy i dawni uczestnicy.

Uniwersytet dla dorosłych

Kategoria nowych uczestników to studenci wyższych uczelni. Ilościowy wzrost studiujących w Polsce osób jest znaczny, wśród studentów wyróżnia się

populacja dorosłych studiujących zaocznie, ale także stacjonarnie. Czy można określić ją jako nowych uczestników? Wydaje mi się, że jest to ta sama kategoria uczących się dorosłych, która w latach sześćdziesiątych i siedemdziesiątych podnosiła swoje wykształcenie w szkołach średnich, w liceach. Obecnie studiuje. Píše prace licencjackie i magisterskie. Uczy się, łączy pracę zawodową i obowiązki domowe ze studiami. Korzysta z biblioteki, z Internetu, posługuje się technikami komunikacyjnymi. Część z chęcią korzysta z platformy i łączy bezpośredni kontakt w realu z informatyką. Inni wolą bezpośrednią relację od nowych technologii (Antosz 2009).

Dorosły z wyższym wykształceniem jako uczący się dorosły. Nowy wzór studenta dorosłego

Nowy dorosły to słuchacz kursów podyplomowych i tych form kształcenia, które wymagają więcej niż znajomości technik informatycznych, także biegłego posługiwania się językiem obcym. Studia w B A na licencji amerykańskiej odbywają się po angielsku. Częściowo stacjonarnie, częściowo przez Internet, nawet na sesjach stacjonarnych organizowane są telekonferencje. B A i MBA tworzą wyjątkową populację. Większość stanowią mężczyźni. Na 100 studentów – 59 to mężczyźni, 41 to kobiety. Większość studentów (69%) to młodzi ludzie do 35. roku życia. Ale 14% ma więcej lat, około 40 lat. Pięciu studentów ma 50 lat. Większość studentów pełni funkcje kierownicze i jest specjalistami o wysokich kwalifikacjach. Kształcenie ludzi wykształconych wymaga bardzo wysokich kwalifikacji. Studia trwają 2 lata i kończą się dyplomem amerykańskim. Rozpoczęto owe studia w 1997 roku i ukończyło je około 1000 osób. MBA jest polskim przykładem studiów podyplomowych, ukończyło je także około 100 osób. Prowadzone są również roczne studia zlecane przez Ministerstwo Edukacji dla nauczycieli jako przygotowanie do organizowania e-edukacji. Uczestnicy rekrutowani są w całej Polsce. Można wyróżnić tu dwa rodzaje projektów. Przygotowania do e-edukacji oraz pomoc polskim dzieciom uczącym się na emigracji. Ten ostatni projekt zorganizowano w latach 2009–2010. E-edukacja omawiana jest w specjalnym piśmie E-Educator.

Przebieg zajęć musi być wzorowo zaplanowany, a nauczyciele muszą posiadać bardzo dobre przygotowanie. Również wysokie wymagania mają uczestnicy studiów podyplomowych (Zimny, Janicka 2009). Oczekują nie tylko rzetelnej i aktualnej wiedzy naukowej, ale i kompetencji praktycznych, umiejętności działania i rozwiązywania, rozstrzygania spraw konfliktowych. Nie są zadowoleni, gdy wykładowcy przekazują jedynie wiedzę teoretyczną bez praktycznych wskazań jak ją zastosować, kiedy okazują się mało kompetentni w praktycznym działaniu.

Jak pisze N. Sromek (2011) w 2010 roku 57,7% Polaków korzystało z komputera, a dostęp do Internetu miało 63,4% gospodarstw domowych, ale 40% Polaków nie mogło brać udziału w konsultacjach społecznych on-line (Kulesza 2011). Warto przytoczyć informacje o funkcjonowaniu od 2009 roku Sto-

warzyszenia Doxotronika, które powstało w małej podkarpackiej gminie Liszek. Mieszkańcy gminy mogli decydować w sprawach w gminie za pośrednictwem głosowania przez Internet. Ten sposób uczenia się czy uczenia się przez działanie jest typowy dla ekonomii socjalnej, której projekty skierowane są do różnych grup określanych w edukacji dorosłych jako grupy priorytetowe. Należą do nich kobiety, bezrobotni, młodzież, więźniowie, osoby starsze oraz emigranci.

Studenci UTW

Odrębny typ uczestnika to osoby starsze, najczęściej słuchacze uniwersytetów trzeciego wieku, które wzrosły i zakorzeniły się w Polsce. Przeżywają przekształcenia i liczba ich stale wzrasta. Coraz więcej UTW powstaje w małych miastach. Wielu słuchaczy ma wyższe wykształcenie. Niektóre UTW nastawiają się na łączenie funkcji edukacyjnej z rozrywkową lub społeczną (Orzechowska 2009), podejmują się badań, realizują międzynarodowe projekty badawcze. Osoby starsze chętnie uczą się języków obcych oraz nowych technik. Nauka nowych technik może służyć kontaktom z dziećmi i z wnukami, może zachęcać do wykorzystania Internetu w wychowaniu religijnym wnuków, ucząc jak korzystać ze stron Internetu z informacjami o zagadnieniach związanych z Ziemią Świętą, historią Kościoła itp.

Funkcjonuje mała grupa osób starszych przy parafiach i Stowarzyszeniu, w których systemem Bella i Lancastera prowadzi wzajemne nauczanie, które nie jest denerwujące, stresujące. Osoba starsza, która opanowała technikę np. poczty elektronicznej uczy kolegę, jak się posługiwać komputerem, aby wysłać list itp.

Akceptacja osób starszych w III wieku czy określenie późnej dorosłości jako uczących się dorosłych tak we Włoszech, jak i w Polsce wymagała czasu (Isakiewicz 2010). Jeszcze w latach sześćdziesiątych i siedemdziesiątych podlegała dyskusji. Nie postrzegano UTW jako placówek edukacji dorosłych. Traktowano je jako wymysł, trochę fanaberię, instytucje zaspokajające potrzeby elity, osób bogatych, urodzonych jak to określano „w niedzielę”. Choć UNESCO na Konferencji w Wiedniu w 1982 roku opracowało rezolucję, w której określono prawo do nauki jako przynależne ludziom starszym, to potrzeba było czasu, aby zostały one uznane przez środowiska naukowe i włączone w przestrzeń edukacji dorosłych. Stało się to na przełomie lat osiemdziesiątych i dziewięćdziesiątych. Na łamach „Adultita”, a więc po 1995 roku ukazują się artykuły na temat UTW. W Polsce w podręczniku z andragogiki ukazuje się rozdział pt. *Edukacja ludzi starszych* (Czerniawska 2006). Dziś są postrzegani bez zastrzeżeń jako uczący się dorośli, a instytucje służące tej populacji nie są wystarczająco przygotowane do zaspokojenia ich potrzeb. E. Orzechowska stwierdza, że listy oczekujących na przyjęcie do UTW w dużych ośrodkach zawierają sto i więcej nazwisk w kolejce na wejście na listę uczestników. Określona liczba miejsc na udostępniionych salach ogranicza liczbę słuchaczy.

Powstaje dylemat, czy ograniczyć czas korzystania z uniwersytetu, który jest płatny do czterech lat, czy tworzyć listy rezerwowe oczekujących lub otwie-

rać nowe uniwersytety lub alternatywne formy edukacji. Należy do nich opisany klub, zespół przy kościele Selezjanów w Płocku.

Edukacja przez działanie – dyskryminacja pozytywna

Programy uczenia się działania, zawodu, nowej filozofii życia podejmują instytucje, osoby i stowarzyszenia działające w ramach współpracy z projektami europejskimi Equal.

Rozpocznę od projektu na rzecz Romów. Jest to grupa cudzoziemców mieszkających stale w Polsce. Integracja Romów podejmowana jest przez wiele samorządów lokalnych oraz instytucje oświatowe. Jednym z przykładów takich projektów jest Kaszt-Rom, firma założona w Sławnie. Produkuje ona różne wyroby z drzewa, dała pracę 10 bezrobotnym. Nauczono ich zawodu, 40 Romów przeszkolono, nauczono księgowości, prowadzenia przedsiębiorstwa itp.

Grupa wykluczonych, bezrobotnych stworzyła spółdzielnię, stała się niezależna, samodzielna, zaczęła zarabiać na swoje rodziny i pozytywnie współżyć ze społecznością małego miasta.

Inny przykład łączenia edukacji z pracą to „Szkoła Życia” w Wandzinie – „Królik uczy życia”. Działalność ta adresowana jest do narkomanów i osób zarażonych wirusem HIV. Wyrzuceni poza nawias społeczeństwa uczą się i pracują. Hodują króliki i kury oraz sadzą drzewa. Bliski temu projektowi jest projekt „Czarna Owca” (w więzieniu w Wołowie koło Wrocławia). Łączy on naukę zawodu, resocjalizację z ochroną środowiska. Więźniów uczy się hodowli owiec czarnych, które są gatunkiem ginącym. Owce wypasane są w górach, na łąkach, co sprzyja ochronie środowiska naturalnego. Więźniowie po wyjściu z więzienia mają zawód. Niektórzy uczą się jeszcze pszczelarstwa. Pasąc owce i doglądając ich są wolni, przebywają na powietrzu, obcuja z naturą. Zmieniają się, zyskują umiejętności i poczucie własnej wartości, myślą pozytywnie o przyszłości.

Podobną rolę spełnia fundacja „Sławek” nastawiona na nauczanie więźniów zawodu i pomoc w znalezieniu pracy po wyjściu z więzienia. Po wyjściu na wolność znajdują oni pracę w warsztatach samochodowych, w radiu. Organizują własne przedsiębiorstwa, spółdzielnie socjalne.

Pomoc bezrobotnym i bezdomnym prowadzi wspólnota „Chleb i Życie”. Jej założycielka – siostra Małgorzata Chmielowska założyła, że osoby bezradne można usamodzielnic jeśli się je nauczy pracować i realizować idee samodzielności i odpowiedzialności za własne życie. Postanowiła zachęcić podopiecznych do powrotu do tradycyjnych zawodów – krawcowej, szwaczki, kucharki i tradycyjnych receptur kuchni babuni. Zaczęto przygotowywać potrawy według starych zasad, marmoladę z jabłek, konfitury i marynaty w małych słoikach (weckach). Uczy stolarstwa i hodowli zwierząt oraz ogrodnictwa. Kobiety, dawne bezrobotne z PGR nauczyły się wyszywać. Robią serwetki, prasują je i pakują do sprzedaży.

Spółdzielnie socjalne nastawione na pomoc bezrobotnym i przekształcanie środowiska życia powstają w wielu gminach, wymagają one nauczania się jakiegось rzemiosła, rachunkowości, samoorganizacji i pracy.

Tak jest w Piotrkowie koło Poznania, gdzie mieszkańcy blokowiska którzy są bezrobotni, w tym alkoholicy nauczyli się zasad ogrodnictwa i zaczęli przekształcać teren wokół bloków, sadząc drzewa, porządkując teren. Bardzo oryginalny pomysł powstał w Debrznie na północy Polski. W zapadłej wsi zajęto się agroturystyką oraz wyrobami artystycznymi. Mieszkańcy, w tym dawni pracownicy PGR nauczyli się wspólnie działać, podjęli się pracy, wychodząc z bezrobocia i stanu zaniedbania. Podobnie kobiety z Chorzowa założyły spółdzielnię „Pomocy Sanitariuszki”. Nauczyły się zasad opieki i pielęgnacji chorych leżących w łózkach. Pracują jako opiekunki rodzinne.

Projekty ekonomii społecznej można zdefiniować jako wychowanie przez działanie, uczenie czy przekazanie jakichś kompetencji które dorosły już posiada, trzeba je jedynie uruchomić, unaukować, zmodyfikować czy uaktywnić. Oto owe kompetencje: gotowanie, opieka, uprawianie ogrodu, hodowla, haftowanie, robienie na drutach itp. połączone z księgowością, organizacją stałego warsztatu pracy, kuchni, ogrodu, świetlicy, sklepu, biura, telefonu połączonego z kartoteką, mechaniczną sekretarką itp.

Przekształcenie środowiska społecznego, siła tego środowiska to zadania dyktowane przez pedagogikę społeczną i edukację dorosłych, wyrosła w Polsce na jej bazie. Działania takie występują także we Włoszech. Zaleca się je w pracy z emigrantami, z więźniami, bezrobotnymi itp. We Włoszech wprowadza się także dydaktykę biograficzną. Próby stosowania dydaktyki biograficznej w Polsce pojawiły się w pracy z osobami starszymi jako warsztaty. Stosowano je w Gdańsku, a ostatnio w Szczecinie (Bugajska 2010).

Pseudowiedza – poszukiwanie tożsamości

Trzeba wymienić jeszcze jedno pole edukacyjne. Określa je i opisuje Z. Szarota (2008), nazywa je pseudowiedzą. Należą do tej dziedziny kursy z zakresu psychoterapii, religii, jogi, masażu, psychotroniki itp. Kursy organizują osoby prywatne, stowarzyszenia społeczne i religijne. Zapotrzebowania na kursy pseudonaukowe można upatrywać w przemianach społeczno-kulturowych w ponowoczesnym społeczeństwie, gdy model dorosłości załamuje się, *homo faber*, *homo sapiens* ustępują zjawisku określanemu przez Włochów jako *homo imaginans*, nastawiony na przeżywanie, doznanie, przeżycie (Montana 2008). J. Kargul określa te tendencje jako dążenie do indywidualizmu. Człowiek dorosły chce być kreatywny, spontaniczny, wyzwolić się z ograniczeń i oków. Woli niezorganizowaną edukację wyzwoloną z formalnych ograniczeń. Tendencja unikania edukacji formalnej ujawnia się w liczbach uczestników. Jak pisze Z. Szarota w 2009 roku w kształceniu formalnym uczestniczyło 35% Polaków. W Europie wskaźniki te wynosiły 42%. Dla 2004 roku dane te wynosiły 5,6%.

Dane statystyczne dotyczą zawsze edukacji formalnej lub nieformalnej w przypadku Włoch. Nie przedstawiają uczących się dorosłych, którzy realizują własne projekty edukacyjne, a takich osób jest dużo. Ukazał to kanadyjski badacz A. Tougt (Czerniawska 2006). W omawianym okresie taki projekt educa-

cyjny podjął Roman Kluska (2011 Opór wzorcowy) po niepowodzeniach i niesłusznym oskarżeniu jego firmy komputerowej nie załamał się, ale postanowił zrealizować nowy projekt. R. Kluska, absolwent ekonomii stał się rolnikiem, sam nauczył się hodowli owiec i produkcji owczego sera. Zdobył również świadectwo ukończenia szkoły rolniczej, kupił ziemię i domek w Nowym Sączu i zajął się hodowlą owiec rasy fryzyjskiej. Kluska jest przykładem realizacji projektu edukacyjnego samodzielnie. Nie można go określić jako samouka. Jest to bowiem człowiek z wyższym wykształceniem, bardzo zdolny i przedsiębiorczy, może posłużyć jako przykład realizacji indywidualnego projektu edukacyjnego.

Podsumowanie

Przestrzeń edukacyjna dorosłych na tle porównawczym Polski i Włoch ujawnia podobne zjawiska, należy do nich rozchwianie modelu dorosłości, zmiana *homo faber* na *homo imaginans*. Zmiany te definiuje J. Kargul jako zjawisko indywidualizmu. I owa przestrzeń zawłaszczona przez edukację dorosłych to uniwersytet i studia na tym poziomie oraz studia podyplomowe na różnych poziomach, wymagające jednak ukończonych już studiów wyższych.

Nowa przestrzeń to e-edukacja. Studia przez Internet obejmują także osoby starsze. W edukację dorosłych wkracza edukacja przez działania jako ekonomia społeczna i dydaktyka biograficzna. Można mówić w Polsce o dezintegracji pozytywnej, czynią to projekty ekonomii społecznej.

Zjawisko globalizacji dociera do Polski, mogą także dotrzeć emigranci, jak dotarło bezrobocie. Ważną przestrzeń edukacyjną zajmują powracający do kraju z emigracji młodzi Polacy.

Nowi dorośli – stały dylemat. Jacy są dorośli dzisiaj? Jak się określają sami, czy postrzegają się przez własne rodziny, czy przez pracę zawodową, czy przez poczucie rozwoju? Jak wykorzystują doświadczenia życiowe, jak planują swoje życie, jak siebie postrzegają i wyrażają? Jaki mają stosunek do przyszłości? Jakie utrzymują kontakty społeczne? Jaki jest ich stosunek do przeszłości?

Dorosłość inaczej powstaje w różnych krajach. Innym jest dorosły Włoch, Egipcjanin czy mieszkaniec Kazachstanu. Jeśli przedstawiciele różnych kultur i państw razem studiują, czy mają odrębną tożsamość i obraz dorosłości? Jak globalizacja wpływa na model dorosłości? Czy doceniamy międzygeneracyjną funkcję uczenia się technik informatycznych? Czy doceniamy pogotowie wnuków, gdy ich dziadkowie zasiadają przed komputerem i Internetem. Czy doceniamy system Lankstra i Bella wzajemnego uczenia się od siebie oraz takich instytucji jak Bank Czasu.

Kto pyta, nie błądzi, a każde pytanie to problem badawczy. Dbajmy o indywidualne projekty edukacyjne, o dydaktykę biograficzną i pozytywną dyskryminację, rozwijajmy poradnictwo edukacyjne, e-edukację, rynek edukacyjny. Uczmy się od innych i od siebie samych.

Bibliografia

1. Antosz A. (2009), *Uczestnictwo dorosłych Polaków w edukacji w okresie przemian gospodarczo-ustrojowych 1987–2007*, „Edukacja Dorosłych” 2009 nr 1, s. 13–43.
2. *Atlas Dobrych Praktyk* (2008), Ekonomia Społeczna, em. 2, Warszawa, Equal.
3. *Atlas dobrych praktyk społecznych* – Equal, www.centrum.dp(a)pl.
4. Castiglioni M. (2008), *I'll nuovi adulti: Speranze, illusioni o progetti?*, „Adultite” no 28, s. 11–21.
5. Colombo E., *Una nuova generazione di italiani. Cosmopolitismo e senso di appartenenza tra i giovani adulti figli di immigranti*. Adultitanr 48, 41–48.
6. Czerniawska O. (1996), *Edukacja dorosłych we Włoszech*. Łódź.
7. Czerniawska O. (2000), *Drogi i bezdroża andragogiki i gerontologii*. WSHE, Łódź, s. 10–20.
8. *Distance learning: Global Mini MBA University of Lodz NAM Centre* 2010.
9. Ferri P. (2008), *Second Life e gli adulti*. „Adultite” no 28, s. 21–30.
10. Górlich K. (2011), *Rozmowa z prof. M. Kuleszą*, „Znak”, nr 1, s. 98–101.
11. Isakiewicz E. (2010), *Czas lecących zmian*, „Tygodnik Powszechny”, nr 27, s. 1–6.
12. Janicka-Rejno J. (2009), *Kształcenie ustawiczne słuchaczy studiów podyplomowych – wyniki badań empirycznych*, „Edukacja Ustawiczna Dorosłych”, nr 4, s. 50–57.
13. Kargul J. (2009), *Edukacja ustawiczna – perspektywy indywidualizmu*. „Edukacja Dorosłych”, nr 1, s. 43–53.
14. Kuźmiński M., Muller M. (2010), *Opór wzorcowy*. „Tygodnik Powszechny”, nr 52, s. 20–22.
15. *Masz szansę. Equal* – Międzynarodowa Konferencja „Equal Masz Szansę”. „Perspektywy” 13.XII.2007, s. 21.
16. *Projekt Czarna Owca – więzienie w Wołowie*, 660 skazanych objęto projektem Mottana P., Homo imaginaria (I have a dream). „Adultite”, s. 56–62.
17. Orzechowska G. (2009), *Nowy czy tradycyjny OTW*, „Edukacja Dorosłych”, s. 61–73.
18. Spagnuolo G., (2008), *La partzipatione degli adulti alle formazione permanente. Seconda rivelazione sulla domanda s libri del PSE*, Roma.
19. Sromek (2011), *Kliknij w urzqd*. „Tygodnik Powszechny”, 7–8 lutego 2011, s. 18–19.

20. Szarota Z. (2009), *Uczyć się bez granic w stronę społeczeństwa (pseudo) wiedza?*, „Edukacja Dorosłych”, nr 1, s. 71–92.
21. Taccani P. (2008), *Anziani eterni adulti. Per quanto ancoraf*, „Adultite”, no 28, s. 62–71.
22. Tough A. (1971), *The Adults Learning Project*. Toronto.
23. Varchetta G. (2008), *Adultita organizzative contemporanee*, „Adultite”, no 28, s. 195–209.
24. Varini O., *La Psicooncologia: spazio di incontro e di narrazione*, no 48, s. 106–103
25. Zimny A. (2009), *Profil potencjalnych kandydatów na studia podyplomowe*, „Edukacja Ustawiczna Dorosłych”, nr 4, s. 68–75.

Adults as participants in education with Italy and Poland as a comparative background

Key words: Learning adult, adult education in Italy, adult education in Poland, adult education participants, learning spaces.

Summary: The text is an attempt at comparing adult learners in Poland and Italy. The category of adulthood had been defined primarily from the point of view of social and mental development, chances and dangers are also described. The author makes a distinction between new participants in the real world and on the Web, in which a person looks for a possibility to realise educational needs. In Italy there is talk of virtual community participants, emigrants, young adults, seniors, and older people, with educational spaces like third age universities, universities and NGOs. A new category of learners in Poland are adults with upper education, one can also observe a dynamic quantitative and qualitative development of third age universities' participants. Poland is also home to education aimed at giving the same chances to discriminated groups of emigrants, prisoners, homeless, or unemployed. A comparison of learners from both countries points to a great diversity in adult learning in various cultural circles.

Dane do korespondencji:

Prof. dr hab. Olga Czerniawska

Wydział Humanistyczny

Katedra Andragogiki i Pracy Socjalnej

Akademia Humanistyczno-Ekonomiczna

ul. Rewolucji 1905 r. nr 64

90-222 Łódź